

recenzije ■ *recensions* ■ *recensiones*

Nedjeljka s. Valerija KOVAČ,
Personalno-relacijska paradigma teologije
Josepha Ratzinger/Benedikta XVI.,
Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014., 470 str.

Suvremeni čovjek i suvremeno društvo nerijetko su obilježeni, između ostalog, samoćom i egoizmom. To, doduše, i nije obilježje samo današnjeg vremena; mnogi su mislioci, pa i rani kršćanski pisci, upravo tako percipirali svijet i čovjeka svojega vremena. Stoga su i naglašavali da »onaj koji vjeruje nikada nije sam, ni u životu ni u smrti«. Upravo je tu tvrdnju često ponavljao i *papa emeritus* Benedikt XVI. tijekom svojega pontifikata, a to je na neki način bila i njegova misao-vodilja u teološkom promišljanju. Ono bi se moglo sažeti i ovako: Ni Bog ni čovjek nisu »samci« niti »individualci«, nego su osobna bića koja bitno postoje u odnosu. Trojstveni Bog, koji je u sebi jedinstvo u odnosima božanskih osoba, slobodno započinje i ulazi u odnos i u dijalog s čovjekom: objavljuje mu se i poziva ga u zajedništvo trojstvenoga božanskog života. Činom vjere čovjek (pozitivno) odgovara Bogu te se time uključuje u zajednicu vjernika (Crkvu), odnosno u ono zajedništvo vjernika s Bogom, koje nadilazi granice prostora i vremena, ovozemaljskog života i smrti.

Knjigom *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzinger/Benedikta XVI.* Nedjeljka s. Valerija Kovač objavila je svoju doktorsku disertaciju istog naslova, koju je izradila i obranila na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Joseph Ratzinger, sada *papa emeritus* Benedikt XVI., svakako se ubraja među najvažnije i najplodnije suvremene katoličke teologe koji već više od pola stoljeća obogaćuje današnje teološko promišljanje. Ova knjiga sustavno predstavlja personalno-relacijsku misao teologije J. Ratzingera u njezinim različitim vidovima te ističe njezine temeljne značajke. Ratzingerova personalno-relacijska misao potvrđuje se kao paradigma, odnosno model kojim promišlja i tumači različite teološke teme u različitim teološkim područjima.

Knjiga s. Valerije Kovač podijeljena je na četiri velika poglavlja, a svako poglavlje završava sažetim zaključkom iznesenoga, nakon čega slijedi završni sveobuhvatni zaključak djela. Donosi se

i iscrpan popis izvora i literature te kazalo imena.

Prvo poglavlje (»Biblijski i povijesni razvoj teološkog poimanja osobe«) pruža izvrstan pregled biblijskoga i povijesnoga razvoja poimanja *osobe*, pojava koji je od izuzetne važnosti kako za teološko, tako i za filozofsko područje. U ovom veoma značajnom i dojmljivom prikazu autorica pruža širi povijesno-teološki okvir radi smještaja Ratzingerove personalno-relacijske misli u sveukupni teološki kontekst i radi uočavanja izvora u kojima sâm Ratzinger nalazi nadahnuće za svoju misao. Povijesno-teološkom metodom predstavlja glavne etape, sadržaje i predstavnike dugoga razvoja teološkog shvaćanja osobe. Autorica najprije kratko naznačuje klasični grčki misaono-kulturni ambijent koji, prema prosudbi mnogih teologa, nije poznavao tipično kršćansko shvaćanje osobe. Zatim ističe biblijske motive Staroga i Novoga zavjeta, koji će biti polazište za personalno razumijevanje Boga i čovjeka; obrazlaže ključne izraze za razvoj pojma osobe (*próson*, *hypóstasis*, *persona*), izlaže početak teološkog promišljanja osobe u patriističko doba te prikazuje nastavak toga razvoja u srednjem vijeku. Osvrće se i na novovjekovni zaokret prema *subjektu* i na posljedice koje su iz toga proizašle za teološko poimanje osobe u trinitarnoj teologiji, kristologiji i antropologiji. Potom daje uvid u značajke i u teološku recepciju nekih predstavnika personalističke filozofije prošloga stoljeća, pogla-

vito »dijaloškog mišljenja« te predstavlja suvremene teološke pokušaje koji u poimanju osobe stavljaju naglasak na kategorije odnosa i zajedništva. Autorica uočava dvije bitne odrednice u poimanju osobe kroz povijest, koje je potrebno shvaćati komplementarno: samostojnost i relacionalnost. Ovim poglavljem autorica otvara širi povijesno-teološki okvir koji pridonosi boljem smještaju teme ove knjige u sveukupni teološki kontekst, a time otkriva i izazove i izvore sveukupne Ratzingerove teologije. Osim toga, ovakav zaokružen i iscrpan povijesni pregled filozofsko-teološkog poimanja osobe svakako je novost unutar hrvatske teološke misli.

U narednim poglavljima autorica metodom analize i sinteze, te kritičko-evaluativnom metodom, sustavno predstavlja personalno-relacijsku misao J. Ratzingera/Benedikta XVI. u različitim dogmatskim područjima.

U drugom poglavlju pod naslovom »Bog Izraelov i Bog Isusa Krista kao Bog-u-odnosu« obrađuje teološko-trinitarni vid Ratzingerove personalno-relacijske paradigme, na kojoj on temelji svoja ostala razmišljanja. Polazi od starozavjetnih tema koje Ratzinger ističe kao ključne za osobnu i relacijsku sliku Boga koji stupa u odnos s čovjekom: *objava Božjeg imena* te *savez* kao relacija između Boga i čovjeka. Prikazuje zatim Ratzingerov trinitarni nauk, u kojem dolazi do izražaja njegova tvrdnja da se u objavi Trojstva otkriva vrhunac Božje personalno-relacijske stvarno-

sti, koju on tumači odnosima božanskih osoba, kategorijama »mi«-stvarnosti, *communio* i ljubavi. Osim toga, autorica uočava da je u Ratzingerovoj misli Presveto Trojstvo interpretativni ključ čitave stvarnosti (trinitarna ontologija) i da je vjera u osobnog Boga i čovjekov osobni susret s Bogom temeljni Ratzingerov kriterij razlikovanja kršćanstva od, primjerice, azijskih religija.

Kristološku dimenziju personalno-relacijske paradigme J. Ratzingera, koja unutarnjom logikom proizlazi iz trinitarne eksplikacije, autorica obrađuje u trećem poglavlju: »Isus Krist Sin – beskrajna blizina Boga«. Pokazuje da je srž Ratzingerove kristologije istovjetnost Isusa Krista i Sina, odnosno druge božanske osobe, koji središte svoje osobe i egzistencije ima u neponovljivoj i trajnoj komunikaciji s Ocem. Iz jedinstva s Ocem proizlaze i njegovo poslanje i predanje, što, prema Ratzingeru, znači da je Kristov sinovski relacijski identitet temelj istovjetnosti njegove osobe i njegova djela. Pritom je događaj križa i uskrsnuća hermeneutički ključ identiteta Isusa koji je Krist, što doprinosi boljem povezivanju različitih pristupa u kristologiji. Naposljetku autorica prikazuje Ratzingerovo poimanje Isusa Krista kao »egzemplarnog čovjeka« kojega smatra polazištem za teološku sliku čovjeka. Budući da se kristologija J. Ratzingera temelji na *Svetome pismu* i na kristološkim dogmama, autorica se osvrće i na njegovu kritiku povijesno-kritičke metode.

Posljednje, četvrto poglavlje, »Čovjek – biće odnosa s Bogom i s drugima«, prikazuje Ratzingerovu antropološku razradu njegove personalno-relacijske misaone sheme. Autorica polazi od toga da shvaćanje čovjeka kao bića odnosa Ratzinger analogijski temelji na relacijskoj slici Boga. Pokazuje da čovjekovu relacionalnost Ratzinger tumači kao sposobnost za Boga (*capax Dei*) utemeljenu u stvaranju, a koja se realizira i produbljuje u činu vjere kao egzistencijalnom ostvarenju čovjekove sposobnosti za Boga i za drugoga, omogućeno Kristovim otkupljenjem. Daljnjom artikulacijom Ratzingerove misli autorica otkriva da je temeljno postojanje vjernika eklezijalno postojanje, u kojemu se događa preoblikovanje subjekta vjere u »mi« Crkve. To zajedništvo (*communio*) Ratzinger obrazlaže koristeći i druge paradigme: euharistijska ekleziologija, Crkva kao tijelo Kristovo, Crkva kao sakrament jedinstva. Kako eklezijalno zajedništvo smjera eshatološkom ispunjenju, autorica Ratzingerovu antropološku i eklezijalnu misao nastavlja njegovim eshatološkim promišljanjima. Uočava da je »dijaloška besmrtnost« ključna Ratzingerova sintagma, koja stoji u temelju njegova tumačenja svih eshatoloških tema.

U završnom zaključku svoje knjige autorica ističe značajke personalno-relacijske teologije J. Ratzingera. Ukazuje na specifičnost njegova misaonog stila, ističe teološki izvor njegova personalno-relacijskoga mišljenja i

njegovo povijesno-spasenjsko polazište, uočava specifičnosti i razlike u poimanju čovjeka kao bića odnosa u odnosu na Božju trinitarnu stvarnost, ističe aktualnost modela *communio* i ljubavi, upozoravajući istodobno na poteškoće u njihovoj primjeni na različita područja teologije, te vrednuje Ratzingerovu sveobuhvatnu teološku viziju.

Knjiga *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.* otkriva autoričinu znanstvenu kompetentnost i širinu uvida u filozofsko-teološku problematiku dogmatskog područja. Pisanju i razradi djela pristupila je vrlo sustavno i znalački, te se može reći da je ova knjiga izvrstan plod njezina marljivoga i predanoga znanstveno-istraživačkog rada. Pri tome je važno također naglasiti izvornost tematike kojom se autorica bavi, budući da ova tema, koliko je nama poznato, nije obrađivana ne samo na hrvatskom, nego niti na relevantnim svjetskim jezicima. Stoga se prvi doprinos ovog djela, u smislu njegove aktualnosti i značenja, očituje u sustavnijem i obuhvatnijem razumijevanju teološke misli J. Ratzingera/Benedikta XVI., koja pod obrađenim personalno-relacijskim vidom ima svoj vlastiti profil i cjelovitost.

Autorica je pod ciljanim i precizno određenim personalno-relacijskim vidom iznijela na vidjelo više-manje zaokruženo teološko promišljanje J. Ratzingera, dajući tako uvid kako teološkoj tako i široj znanstvenoj javnosti u bogatu riznicu filozofsko-teološke mi-

sli jednoga od najvećih katoličkih (poslije)koncilskih teologa. J. Ratzinger, naime, nije poznat samo kao izniman papa Benedikt XVI., nego će unutar filozofsko-teološke misli XX. i XXI. stoljeća ostati zapamćen i kao »papa teolog«, »teološki Mozart«, znanstvenik iznimne teološke nadarenosti i nezaobilaznoga i trajnoga teološkog ugleda. Iako je ovaj veliki teolog izborom na papinsku službu pobudio snažnije javno zanimanje i za svoje teološko djelo, pa su brojna njegova djela prevedena i na hrvatski jezik, njegovi sustavni teološki radovi ipak su na neki način ostali po strani. Ne samo da autorica u svojoj knjizi popunja tu prazninu sustavnim iznošenjem i obradom jedne od nosivih tema Ratzingerove teologije, nego kvalitetnim i izvornim prijevodima unutar knjige daje i neposredan uvid u ona njegova djela koja nisu prevedena na hrvatski jezik. Zbog svega toga ova knjiga s. Valerije Kovač izniman je doprinos hrvatskoj teološkoj javnosti za bolje poznavanje teološkog opusa jednog od značajnijih teologa XX. i XXI. stoljeća J. Ratzingera – pape Benedikta XVI. To se ponajprije odnosi na njegovu sustavnu teološku misao koja je unatoč snažnom interesu javnosti za papu Benedikta i njegovu riječ, u hrvatskom jeziku ostala ipak nedovoljno izražena. Autorica u svojoj knjizi posebno izvlači na vidjelo sadržaj sustavnih teoloških djela J. Ratzingera i na njih stavlja naglasak, ne zapostavljajući pritom i druge njegove knjige, znanstvene članke, intervju,

govore, učiteljske dokumente. Pritom je važno istaknuti da autorica marljivim znanstvenim istraživanjem i profinjenom teološkom intuicijom u Ratzingerovom opusu prepoznaje upravo personalno-relacijsku misao kao temeljnu paradigmu, neke vrste ključ razumijevanja cjelokupne njegove teologije, te tu misao predstavlja i sustavno razlaže u njezinim različitim vidovima. Prepoznavanje ove paradigme Ratzingerove teologije i njezino znanstveno-teološko argumentiranje nije novost samo u hrvatskoj teološkoj misli, nego zasigurno i unutar drugih teološki relevantnih govornih područja.

Valerija Kovač kroz cijelo svoje djelo dosljedno pokazuje i znanstvenu kompetenciju teološko-kritičkog vrednovanja djela J. Ratzingera, ne propuštajući iznijeti i zapažene osobne osvrte i mišljenja. Ratzingerova djela kao izvore autorica koristi u cijelosti i na izvornom jeziku, a sekundarnu literaturu izabire po provjerenim znanstvenim kriterijima i koristi u potrebnom opsegu.

Drugi značajan doprinos ovog djela jest u tomu što donosi iznimno važan sustavni pregled povijesno-teološkog razvoja poimanja osobe, koji u takvom preglednom opsegu na hrvatskom jeziku do sada nije izrađen. Autorica dobro uočava da kategorije osobe i odnosa pridonose dinamičkoj slici Boga i njegova odnosa prema čovjeku i svijetu, te su kao takve postale temeljne kategorijalne odrednice i polazišta suvremene teološke misli, ne samo na području dogmat-

ske nego i sveukupne teologije. U širem smislu ova je knjiga doprinos shvaćanju kategorija osobe i odnosa, a onda i zajedništva u kontekstu suvremenog poimanja čovjeka i različitih društvenih formi, te također i ukaz na čitav spektar značenja tih kategorija unutar kompleksnih pluralizama moderne. Stoga se doprinos ovog djela ne sastoji samo u iznošenju na vidjelo Ratzingerovih teoloških promišljanja, nego su teološki spisi ovoga velikog teologa poslužili autorici da se upusti u obradu iznimno važnih teološko-filozofskih pojmova osobe i odnosa, njihova kršćanskog određenja i značenja, te njihove relevantnosti kako u suvremenim filozofsko-teološkim promišljanjima, tako i široj društvenoj aktualnosti. Kršćanska personalno-relacijska paradigma, koja je prvotno teološka jer Boga misli u kategoriji odnosa, pridonosi društvenoj osjetljivosti za različitost i odnose te korigira krutu i monolitnu okrenutost jedinstvu. Tako se upravo kršćanska teologija, te unutar nje kršćansko poimanje svijeta i čovjeka, pokazuju kao relevantan sugovornik previranja i traganja moderne i postmoderne.

Premda se u knjizi dr. sc. Kovač radi o vrlo delikatnim i nijansiranim teološkim pojmovima i argumentima, njezin stručni jezik je precizan, jasan i razumljiv, stil dotjeran, a izlaganje tečno i pregledno. Ona vrlo vješto uočava i definira ciljeve istraživanja i trudi se ostati u zadanim okvirima istraživanja. Tema je u cijelosti iscrpno obrađena

i dorečena. Dobro sročnim uvodima u svako poglavlje autorica uvodi čitatelja u problematiku onoga o čemu namjera-va pisati, čime olakšava slijediti temu, čemu svakako pridonosi i bogati znanstveno-kritički aparat.

Zaključno, antropološka razrada personalno-relacijske paradigme Ratzingerove teologije u knjizi s. Valerije Kovač značajan je doprinos suvremenom shvaćanju čovjeka kao bića odnosa koje kršćanska antropologija izvodi iz relacijske slike Boga. Takvo shvaćanje čovjeka nije apsolutna novost ovog djela, ali je kao artikulacija Ratzingerove misli svakako doprinos suvremenom traganju za rješenjem pitanja mnogostrukih postmodernističkih pluralizama u Crkvi i u svijetu, jer se egzistencijalno ostvarenje čovjeka kao osobe prepoznaje tek u prepoznavanju i ostvarenju čovjeka kao bića u odnosu s Bogom i s drugima. U knjizi se kroz eksplikaciju Ratzingerove teološke misli još jednom naglašava ovaj izvorni kršćanski doprinos suvremenom pitanju čovjeka.

Stoga se može ustvrditi da će ovo djelo zbog svoje kvalitete i izvornosti

zasigurno postati nezaobilazno i korisno polazište za daljnja istraživanja unutar raznih teoloških područja, ali i poticaj i izazov teolozima na hrvatskom govornom području, koji će se pobliže i sustavnije baviti bilo Ratzingerovim teološkim promišljanjima, bilo filozofsko-teološkom problematikom osobnosti, odnosa i zajedništva.

Na samom kraju ne smije se zaobići i jedna posebna zanimljivost ove knjige. Naime, nakon uspješno obranjene disertacije (a prije objavljivanja ove knjige) autorica je cjelokupnu disertaciju s prijevodom njezina *Uvoda* i *Strukture* na njemački jezik te popratnim pismom na njemačkome, poslala *papi emeritusu* Benediktu XVI. On je odgovorio autorici pismom (na njemačkome jeziku), u kojem je dao svoj osvrt na obrađenu temu u disertaciji, diveći se kako je uspjela »u cjelinu povezati raspršene [teološke] pokušaje« te tako »stvorila nešto novo te pronašla i razvila intencije moga mišljenja«. Vrijedno spomena Ratzingerovo pismo, s prijevodom na hrvatski jezik, priloženo je u ovoj knjizi.

Ivan Karlić